

Literatura:

- Arhiv Gradskog muzeja u Subotici, a. 36. – 13. II 1948, a. 228. – 10. IX 1948, a. 26. – 22. I 1949, a. 61. – 11. II 1949, a. 31. X 1951, a. 20/19, – 25. X 1957.
 Biblija, 1988: Stari i Novi zavet, Novi Sad, 434.
 M. Jovanović, 1982: Muzeologija, skripta, Beograd, 65.
 V. Mitrović, 1969: Nova stalna postavka Etnološkog odeljenja u Narodnom muzeju u Zrenjaninu, Spona 10., Novi Sad, 15–17
 M. Filipović, 1951: Postavljanje izložbe u Etnografskom muzeju, Muzeji 6., Beograd, 6–15.
 Hrvatska riječ (preteča »Subotičkih novina«), h.r. 28. X 1949, 4.
 T. Šola, 1983: Prema savremenoj koncepciji muzeologije, Informatologica Jugoslavica 15 (3–4), Zagreb, 211–225.
 I. Šulman, 1952: Prikaz subotičkog muzeja i njegove delatnosti, Rad vojvodanskih muzeja, Novi Sad, 205–208.

SUMMARY

The ethnological part of the first permanent display in the City Museum of Subotica

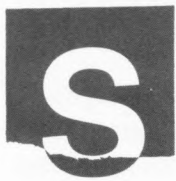
Gavra Budišin

The City Museum of Subotica was established in January 1946 and was first situated in the Rajhl Palace. The first display of the ethnographic collection, whose author was Imre Šulman, opened in november 1948. It was placed in four rooms on the first floor of the palace and contained 146 exhibits. On show was cloth, national costumes, a kitchen from the beginning of the century, the interior of a Hungarian room, farming tools, arts and crafts and national customs, as well as the interior of a Croatian-village room.

In 1967 the museum moved into the City Hall. A new display is being prepared and the experience of a successful first display will now be invaluable.

ETNOPARK U KUPINOVU

Ljiljana Radulovački
 Muzej Srema
 Sremska Mitrovica

tavljanju pod zaštitu državne ruralne celine u Kupinovu¹ i planiranju Etnoparka u šumi Matijeveca kraj motela na Obedskoj bari, prethodila su kako terenska istraživanja u Kupinovu i »Donjem« (Ravnom) Sremu uopšte²,

tako i više sastanaka za to kompetentnih lica.

Lokacija projektovana za Etnopark u Kupinovu nalazi se između komada Obedske potkovice i Velike bare. Kanal Vok spaja potkovicu Obedske bare sa Savom³ i često plavi taj deo sela. Osnovu zaštićene celine čine stambeni i privredni objekti najstarijeg dela Kupinova u neposrednoj blizini tvrđave Kupinik iz 14. veka i stare crkve u njihovom središtu.

Ta crkva, Sv. Luke, inače poznatija u narodu kao Despotska crkva, iz 15. je veka. Ona je još ranije zajedno sa ikonostasom zaštićena celina.⁴ Oko crkve začelo se selo, koje se širilo samo prema severoistoku (južno je močvarni teren) tako da je taj deo Kupinova dospao na samu periferiju naselja. To je Ulica Branka Mađarevića, u kojoj su značajni objekti seoske arhitekture grupisani baš na poslednjoj okuci. Tu ruralnu celinu čini deset kuća sa ekonomskim i drugim pratećim objektima autentičnog izgleda, tipičnog za takve objekte Južnog Srema.

Pored same crkve, desno, nalazi se na trougaonom placu danas konzervirana i restaurisana kuća čiji je bivši vlasnik Jovan Putnik. Tako je započet posao oko realizacije Etnoparka.

U produžetku glavne stambene zgrade J. Putnika nalazi se manja kuća mlađeg porekla. Taj objekat sazidan je od ćerpiča, a u njemu su smeštena dva vajata sa gonkom ispred, a u produžetku štala (staja). U dnu dvorišta nalazi se natkriven bunar⁵, a rekonstruisana je i hlebna peć tipična za takve objekte ovog kraja.

Na mesto starog ambara porodice Putnik nabavljen je u Sibaču ambar koji osim graditeljskih ima i estetskih vrednosti. On je dislociran i postavljen na plac Putnikovih, a na njemu su restaurisani dekorativni elementi.⁶ Projektovana je odgovarajuća ograda oko okućnice. Paralelno sa statičkim konsolidovanjem objekta, te konzervatorsko-restauratorskim radovima pristupilo se otkupu inventara potrebnog za uređenje enterijera glavne kuće. Taj posao još nije okončan. Postojeći materijal samo je delom konzerviran. Prema idejnom projektu Etnoparka u Kupinovu, glavna zgrada bivšeg vlasnika Jovana Putnika bi bila etnografsko-stambenog karaktera, a zgrada u njenom produžetku imala bi prirodnačku postavku sa eksponatima vezanim uz floru i faunu Obedske bare. Takođe je planirano da se cela okućnica upotpuni ekonomskim zgradama autentičnog izgleda. Jedna kuća unutar zaštićene kupinovačke zone preuredila bi se u ugostiteljski objekat, dok bi ostali objekti i dalje ostali u privatnom vlasništvu, sa obavezom da se po potrebi obnove u duhu prvobitne arhitekture.⁷

Stara crkva zadržala bi svoju funkciju, a u njoj porti planira se eksponiranje arheoloških nalaza karakterističnih za ovaj kraj.⁸

U planiranom prostoru kraj Obedske bare, za Etnopark u šumi Matijeveca, namera je da se prezentira uloga drveta u narodnom graditeljstvu Srema.⁹

Vojnograničarska kuća u Sremu

Sremska kuća prošla je kroz više faza razvoja. Prema najstarijim podacima – koje su zabeležili putopisci i hroničari – ona je bila najpre ukopana u zemlju – zemunica¹⁰, a s vremenom se razvijala na tlu. Takva kuća je bila građena od pruća i blata. Kolje i pruću su joj služili kao konstrukcija, a blato kao lép. Kuća je imala samo ulaz, a prozora i dimnjaka nije bilo.¹¹

U sledećoj fazi razvoja naselja su činila i međusobno rastrkane kuće – brvnare.¹² One su bile podizane svaka za sebe ili u grupama, upravo onako kao što su tekla naseljavanja Srema (u etapama).

Kasnije, posle 1773, bečki dvor naređuje ušoravanje sela. Tim projektom su bila obuhvaćena sva graničarska sela. Ušorena sela su imala ulice koje se seku pod pravim uglom, sredselo (raskršće). Na njemu su bili opština, crkva i škola (administrativni, verski i prosvetni centar). Groblje i eventualno vašarište su bili izvan naselja.

Seoske kuće prema tim propisima morale su imati jednu sobu sa tri prozora i kuhinju sa dimnjakom (otvorenim ognjištem). Osim toga, trebalo je da budu podignute na temelju od balvana.¹³ Podruma nije bilo zbog prirode gradnje, a i zbog ravnog terena.

Kućni placevi su bili veličine jednog jutra (širine 40 – 60 metara). Dvorišta (avlije) su bila ograđena prošćem (ogradom opletenom od pruća).¹⁴ Sa ekonomskim snaženjem seoskog stanovništva stvara se prostor za širenje kuće. Kuća je sada trodelna. Dozidivanjem još jedne sobe dobija se nov koristan prostor, tako neophodan za potrebe zadržnog života. Tada se seoske kuće nisu gradile blizu susedne međe (susednog placa) nego odmaknute od nje, toliko da je bilo prostora za malu avliju (prostor »iza kuće«) u kojoj je boravila živina, odnosno perad (birke – ćurke, guske, patke, petao i kokoši s pilićima). Sa tim u vezi su i postojanje dvojnih vrata na kuhinji (kući) zbog lakšeg komuniciranja u obe avlije-dvorišta. Na kuhinju (koja je s otvorenim odžakom i bancima na okolnim zidovima) s njene bočne strane bliže međi doziđuje se jedno manje odelenje nazvano mala kuća – kućer. Ono je bilo u neposrednoj vezi s ognjištem, a služilo je kao pomoćno odelenje – ostava (špajz). Kućer je nestao onda kada su se dvorišta počela sužavati usled deoba zadruga.¹⁵ Ovakve kuće su bile trščare (pokrivene trskom) sa zidovima od naboja ili ćerpiča. Zahvaljujući svojim obavezama i pravima graničari su drvo dobijali besplatno – »fraj«. To je bila dobit – privilegija, poznatija u narodu kao »frajština«. Usled ovakvih okolnosti drvo je bilo veoma pogodno i za ugrađivanje u kuće. Otuda i pojava kuće bondručare¹⁶ u svim graničarskim selima Srema, pa i na celoj teritoriji Srema. U to vreme (19. vek) u upotrebi je i opeka, samo češće u kombinaciji ćerpič – opeka, jer je opeka još uvek bila skupa.

U daljoj fazi razvoja kuće ona se ponovo širi bočno, samo se ovog puta na prednju dvorišnu fasadu dodaje hodnik (gonk). On ima drvene stubove (direke) kao i perdu – ogradu, zbog čega je gonk i bio glavni ukras kuće. Osim drvenog gonka i oba zabata su rađena u drvu. Čeoni zabat je imao balkon, odnosno sobu u potkrovlju s malim tremom. Takve kuće su bile za ugled i ponos domaćina. U prvim posleratnim godinama (posle drugog svetskog rata), bilo ih je ne samo na selu, nego i u gradovima. Uporedo sa ovakvim kućama pod nemačkim uticajem, čeoni zabat kuća sve češće se podiže »na kibli«. Na kibli je upisano ime vlasnika zadruge i godina gradnje. Prednja fasada ukrašava se malterskom plastikom sličnom onoj koju nalazimo na objektima gradske arhitekture.¹⁷

Taj tip kuća do danas srećemo na širokom prostoru Panonske nizije. Krajem 19. i početkom 20. veka, sem kuća u kojima su odelenja raspoređena u jednom nizu, grade se i »preke kuće« u obliku slova »G« (ćirilicom), odnosno »na ključ«. One imaju natkriven ulazni deo »ajnfort« (Einfort)¹⁸. Novija pojava su tzv. »planske kuće« – spratne građevine. Zbog njih sremska sela gube svoj raniji izgled.

Primljeno: 28. 4. 1989.

Napomene

¹ Kupinovo je bilo uključeno u Vojnu granicu u Treći bataljon 2. kompanije zajedno sa Ašanjom, Obrežom, Karlovcem i delom Progara

– Rešenje Zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Sremske Mitrovice, br. 199/76.

² Terenska istraživanja koja je vršio Zavod za zaštitu spomenika kulture iz Sremske Mitrovice u Donjem Sremu.

³ N. Vuletić, Uređivanje spomeničke vrednosti ruralne celine u Kupinovu i njena prezentacija, Građa za proučavanje spomenika kulture Vojvodine, Novi Sad, 1981, 168, 169.

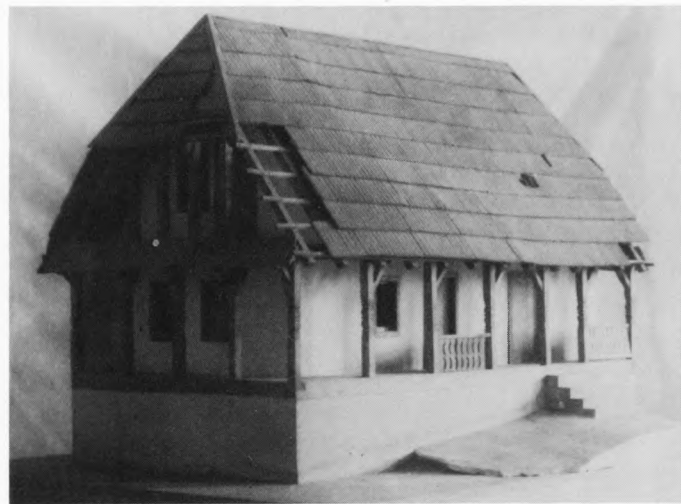
⁴ Elaborat Kupinovo – Milenko Bobić i Nada Vuletić, Sremska Mitrovica 1978, rukopis u Zavodu za zaštitu spomenika kulture iz Sremske Mitrovice

⁵ D. Pavlović, Idejni projekat Kupinovo, Konceptija budućeg Etnoparka u Kupinovu, Beograd 1977, 1, 2, 3.

⁶ Isti, 2, 3.

⁷ Isti, 2.

⁸ Isti, 3, 5.

Maketa kuće iz Sremske Mitrovice, porušene nakon drugog svetskog rata; snimio: Nemanja Aleksić

⁹ D. Pavlović, Idejni projekat Kupinovo, Predlog buduće stalne izložbe pod vedrim nebom na Obedskoj bari, Beograd 1977, rukopis u Zavodu za zaštitu spomenika kulture iz Sremske Mitrovice

¹⁰ E. Braun, Opšti opis Ugarske, Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu, knj. VI, sv. 3, Sremski Karlovci 1933, 351; D. Popović, Slike Vojvodine u XVIII veku, Vojvodina II, 1940, 91, 102. Od Mohacke bitke 1526. godine Srem je potpao pod vlast Turaka. Prilike koje su tada nastale izmenile su izgled Srema. Stari gradovi sa svojim utvrđenjima i crkvama pretvorili su se u ruševine. Crkve su u to vreme građene od pletera, a pokrivene trskom ili šašem. U nekim mestima bilo je čak i zemunica-crkva (crkva u Rivici, Kraljevcima, Stejanovcima i Šatrinicima). N. Radojičić, Petra Runjanina istorija sela Kuzmina, Sremski Karlovci 1936, 28.

¹¹ J. Cvijić, Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje, Beograd 1966, 291.

¹² N. Radojičić, n. d., 29.

¹³ D. Popović, Srbi u Vojvodini, II. Matica srpska, Novi Sad 1959, 241.

¹⁴ J. Cvijić, n. d., 279.

¹⁵ B. Klaić, Veliki rječnik stranih riječi, Zagreb 1972, s. v. bondruk

¹⁶ A. Rudinski, Panonska kuća, pojavni oblici u Severnoj Bačkoj, u: Zbornik Matice srpske za društvene nauke, broj 79,

Novi Sad, 1985, 197.

¹⁷ R. Marković, Indija, Prilog proučavanju naselja u Vojvodini, Matica srpska, Novi Sad 1923, 19, 20, 21.

SUMMARY

The ethnopark in Kupinovo

Ljiljana Radulovački

The ethnopark in Kupinovo will house a permanent ethnographic exhibition in the former farm house of Jovan Putnik, whereas a natural history exhibition of the flora and fauna of the Obed Mere would be housed in one of the outhouses. Another outhouse will be adapted for a restaurant and the remaining eight will remain in everyday use. Another ethnopark is planned to be set up in the Matijevica woods near a motel standing by the Obedska Mere. The role of wood in the rural architecture of Srijem is to be presented on this location.

The article further offers a description of the development of a typical house of the military border in Srijem from a dugout to the present house type found in the area of the Pannonian Plain.